

O ZANAGLASNOM AKUZATIVU *JU*

Sanda Ham

 zanaglasnom je akuzativu osobne zamjenice *ona* > *ju/je* opširno pisao M. Mamić zalažući se za ravnopravnu upotrebu obaju akuzativnih zanaglasnih oblika, naglašujući da bi slobodna upotreba oblika *ju* (a ne ona vezana pravilom o položajnoj uvjetovanosti) bila korak bliže sa »stanjem u nedavnoj našoj tradiciji«¹, a na tu tradiciju ukazuje podacima iz slovnica 19. st., poglavito Mažuranićeve i Veberove. Prekid je s tradicijskom upotrebom *ju* začel u Maretića² koji je *ju* položajno ograničio i tako potisnuo iz široke upotrebe koja je bila obična ne samo u Maretićevo doba, nego i stoljeće prije, o čem i sam Maretić svjedoči opisujući jezik starijih pisaca u Slavoniji:³ »Vrlo je rijedak oblik *je* za akuz. sing. ž. r. Oblik *ju* ne upotrebljava se samo u afirmativnim, nego i u negativnim rečenicama.«⁴

U prilog čvrstoj i sustavnoj upotrebi oblika *ju* kazuje književnost 19. st., a primjeri će iz Šenoa, Kovačića, Gjalskoga i Kozarca to i potvrditi. Isti će primjeri još jednom pokazati da riječ slovničara nije mrtva riječ na papiru, nego odraz i usmjerenje živoga književnoga jezika. Poglavito jezičnoj živosti u prilog govore brojne napomene normativne vrijednosti kojima slovničari upozoravaju na pogrešnu upotrebu pojedinih oblika. Primjerice, o upotrebi će sinkretiziranih nastavaka u imeničkim sklonidbama Veber napomenuti: »Pače u govoru miča se danas dual s pluralom: *po gradovih* i *po gradovima*; *u rukuh* i *u rukama*; ali u pismu netreba toga nasljedovati«⁵; Mažuranić će, ne bez gorčine, upozoriti pri opisu sklonidbe brojeva: »Narod u nekojih okolica zemljah već zaboravio ovu pravo slovensku deklinaciju glavnih brojah... jer 2. padež po Karadžiću dvoga, troga, četvorga,... jest prava nakaza gramatična...«⁶. Prema tomu, slovničarima su dobro poznati njima suvremeni i prodorni oblici novoštokavštine istočnoga tipa, ali upozoravaju na njihovu neprikladnost sustavu koji opisuju u svojim slovnica. Nepripadajuća je sustavu i akuzativna zanaglasnica *je* (umjesto *ju*), a to potvrđuje i Veber: »Njeki pisci upotrebljavaju kod ženskog spola genitiv singulara umjesto akuzativa singulara: *poznajem je* umjesto *ju*...«⁷; a o nepripadnosti sustavu zanaglasnoga akuzativnoga oblika *je* govore i

¹ M. Mamić, Upotreba akuzativnih oblika zamjenice *ona*, *Jezik*, god. 43., str. 188.

² Vrijedno je i ovdje napomenuti da Maretić svoj opis i svoje normativne preporuke temelji na istočnoj novoštokavštini Karadžić-Daničićeva tipa.

³ T. Maretić, Jezik slavonskih pisaca, *Rad JAZU* 180, Zagreb, 1910., str. 174.

⁴ Valja upozoriti na upotrebu u negativnim rečenicama jer se uz niječni glagol inače redovito pojavljuje slavenski genitiv, dakle genitivni oblik - *je*!

⁵ A. Veber, *Slovnica hrvatska*, Zagreb, 1876., str. 29. Kako je hrvatska kulturna javnost doživljavala upad tih istih nastavaka u književni jezik, svjedoči suvremenik, A. Šenoa, u polemici O hrvatskom kazalištu: »Glumci mijenjaju gramatiku, sad govore "ima", "ama" po srbskom uzoru...« (*Polemike u hrvatskoj književnosti*, knjiga IV., str. 258.).

⁶ A. Mažuranić, *Slovnica Hrvatska*, Zagreb, 1886., str. 59.

⁷ A. Veber, n. dj., str. 41.

mnogobrojne i dosljedne potvrde iz književnosti i publicistike 19. st.

Da bi se došlo do potvrda za upotrebu *ju*, potrebno je čitati izvorni tekst, obično u prvom izdanju, jer su kasnija izdanja prilagođavana maretićevskoj normi u kojoj *ju* nije pripadalo sustavu s istom vrijednošću kao u slovnicama, nego je položajno ograničeno. U tom je smislu sudbina Šenoinih tekstova upravo znakovita jer je svako sljedeće njegovo izdanje bilo sve udaljenije od izvornika. Primjerice, prema drugomu je izdanju *Zlatarova zlata* iz 1878., koje je vjerno izvornom Šenoinu jeziku, jeziku zagrebačke filološke škole, priređeno 1932. izdanje u Novim hrvatskim piscima. To je izdanje i najbliže izvorniku jer je samo pravopisno prilagođeno, ali ne i jezično. U Djelima se hrvatskih pisaca iz 1951. Šenoin jezik značajnije udaljuje od izvornika, a oblici se pripadajući normi zagrebačke filološke škole posvema bezrazložno dijele u tri skupine, a kriteriji su te podjele ujedno i opravdanje priređivaču za prilagodbu teksta.⁸ Tako se stariji padežni oblici smatraju zastarjelicama i zbog toga osuvremenjuju (*ljudem, mornarom* > *ljudima, mornarima*), glagolski se prilozi prošli i sadašnji u atributnoj ulozi smatraju samo posebnošću Šenoina jezika i stila, pa se preobličuju u odnosne atributne rečenice (*stojećega* > *koji stoji*), a zanaglasni je akuzativ *ju* proglašen provincijalizmom (uz oblike *njeki, nekada*)!⁹ U suvremenom izdanju školske lektire u tekstu *Seljačke bune*¹⁰ čitamo:

Ja je izradih vlastitom rukom... Primite je za uzdarje od Jelene, nosite je slavno i satrite pod njom sve naše vragove.

Enklitika je *je* upotrijebljena u skladu sa suvremenom normom, ali priređivač nije čak ni napomenom dao naslutiti da izvorni Šenoa nema zanaglasnice *je* na tim mjestima, nego samo *ju*. Jezična je prilagodba nemilice zahvatila u jezični sustav, onoliko duboko koliko je potrebno da čitatelj Šenoin jezik prihvati kao suvremeni, ali natrungen zastarjelicama, poglavito leksičkim.

Izvorni će Šenoin tekst¹¹ dati drukčiju sliku¹² sliku književnoga hrvatskoga jezika iz 19. stoljeća:

... jer je za uzgajanje naroda od neprocjenjive važnosti, od veće nego što *ju* mnoga gospoda nevještaci... (str. 235.)

kako nam *ju* uvijek prišivaju njeka gospoda... (str. 243.)

⁸ Koliko je daleko mogla ići prilagodba i kojim se sve apsurdnim kriterijima mogla poslužiti, ali i koje je zle namjere mogla imati, svjedoči napomena Slavka Ježića (Novi hrvatski pisci, *Zlatarovo zlato*, Zagreb, 1932., str. 276.) uz četvrto, beogradsko izdanje *Zlatarova zlata*: »... beogradsko izdanje Miloša Đurića (1892) ćirilicom. U predgovoru kaže izdavač, da izdaje ovo remek-djelo jednog pisca "naše braće rimskoga zakona, t. zv. Hrvata". U cijelom je izdanju ijekavski govor zamijenjen ekavskim, a ujedno je ispušteno hrvatsko ime svagdje gdje ono nije potrebno radi razumijevanja teksta. Biskup Duro Drašković postao je tu vladikom Đordem Draškovićem, pa-prenjarka Magda kolačarkom Magdom...«.

⁹ A sve te oblike čvrsto ujedinjuju Veber i Mažuranić u književni sustav svojega, ali i Šenoina doba.

¹⁰ Školska knjiga, Zagreb, 1974., str. 117.

¹¹ O Hrvatskom kazalištu, *Požor*, Zagreb, 1866., pretisak u *Polemike u hrvatskoj književnosti*, knjiga IV., Zagreb, 1982., str. 235.-270.

dapače se je njekoj priličnoj glumici neki gospodin zagrozio, da će *ju* odpuštiti... (str. 246.)

što *ju* Niemci »Schauspiel« okrstiše... (str. 252.)

i nadzornik odbora imade *ju* držati pod ključem... da *ju* imade dati čistiti... (str. 263.)

kao što *ju* prikazaše u Zagrebu... i u takovom sam *ju* obliku čitao i vidio... (str. 269.).

U navedenim je ulomcima teksta *O hrvatskom kazalištu* zanaglasnica *ju* upotrijebljena uvijek na mjestu akuzativa, a navedenih su osam primjera ujedno i svi u kojima Šenoa upotrebljava zanaglasni akuzativ. Ako upotrijebi *je*, tada je riječ o genitivu:

... izposlovaio svojoj milostnici glumici plaću iz hrvatske zaklade, dok *je* ni u Zagrebu nebijaše, dok *je* igrala u Trstu... (str. 240.).

Iz navedenih se primjera može zaključiti samo jedno — Šenoa upotrebljava zanaglasni akuzativ *ju* posvema u skladu s normom svojega vremena. Međutim, takva upotreba i takva norma brižno su skrivene od očiju suvremenoga čitateljstva, a zahvaljujući jezičnoj prilagodbi izvornoga teksta suvremenoj normi.

Književni su tekstovi Ksavera Šandora Gjalskoga bili iste zle sreće kao i Šenoini, podijelivši tako sudbinu sa svom književnošću 19. stoljeća. U izvornicima je jezik drukčiji, nego što je u suvremenijim izdanjima, a upotreba je zanaglasnice *ju* u izvorniku učestala i obična, a pozicijski neuvjetovana:

»uzeli bi *ju* sveudilj... da *ju* svu uvuče u dušu svoju... kao da *ju* obilažahu zle slutnje... što *ju* osjetih...«¹²

Gjalski će upotrijebiti i akuzativni oblik *je*: »Mnogo rjeđe susreće se akuzativ "je" i to s dijakritičkim znakom, vjerojatno radi razlikovanja od jednakoga enklitičkog oblika glagola biti: što *jē* nije ovamo pred dvor poslao; i obasuo *jē* cjelovima i zagrlio *jē* kao majku svoju«¹³. Upotreba *je* rijetka i neobična, a uz to još i obilježena posebnim znakom! Valja pripomenuti da je u primjeru »što je nije ovamo pred dvor poslao« oblik *je* na mjestu slavenskoga genitiva pa ne mora biti smatran akuzativom.

Josip je Kozarac književnik o čijem jeziku još uvijek postoje brojne predrasude, a najraširenija je ona da mu je književni izraz slavonski, dijalektalni.¹⁴ U skladu je s tim i stav priređivača i prilagođivača njegovih izdanja, a o Kozarčevoj upotrebi enklitike *ju*: »Mijenjati slavnizme značilo bi odsjeći dio samoga autora, koji je htio u jezičnom pogledu, kao i u sadržajnom, istaći karakteristične crte Slavonije. Zato su ostali... zamjenička enklitika *ju*, koju Kozarac gotovo isključivo upotrebljava...«¹⁵ Vjerojatno je takvo mišljenje našlo uporišta u Maretića koji *ju* proglašuje dijalektizmom: »I samo *ju* katkad se nalazi, ali dijalektički.«¹⁶

¹² Primjeri i podatci preuzeti iz I. Sović, *Jezik Ksavera Šandora Gjalskog*, Zagreb, 1985., str. 85–86.

¹³ Isto.

¹⁴ Ali Kozarac širem čitateljstvu nikada nije ponuđen u izvornom obliku, nego uvijek iskripljena jezika. Izvornik pokazuje da je Kozarčev jezični sustav utemeljen na normi zagrebačke filološke škole, a ne na slavonskom dijalektu.

¹⁵ E. Štampar, Predgovor u *Djelima hrvatskih pisaca*, Zagreb, 1950., str. 518.

¹⁶ T. Maretić, *Gramatika...*, Zagreb, 1963., str. 193.

Ivšićev opis slavonskoga dijalekta, iako suvremen Kozarčevu životu i književnom dobu, ne donosi podataka o zanaglasnici *ju* kao o dijalekatskom obliku; govori o akuzativnom obliku *nju* i to samo u svezi s naglaskom.¹⁷ Prema tomu, podrijetlo zanaglasnice *ju* u Kozarčevu tekstu nije iz slavonskoga dijalekta, ali jest iz norme njegova vremena — književni mu tekstovi govore u prilog hrvatskoj književnojezičnoj tradiciji — upotreba je zanaglasnice *ju* dosljedna:

Oni *ju* dočekaše radostnim uzklicama... (Mira Kodolićeva, Prosvjeta, 1895., str. 626.)

Nu tko je rad da *ju* pobliže vidi, pa se sagne da *ju* uzme u ruke, nerietko se zbude, da *ju* od gnjusobe baci. (Proletarci, Vienac, 1888., str. 111.)

... zna se on i žene natučti, ako *ju* uhvati (Krčelići ne će ljepote, Dom i sviet, 1888., str. 169.)

... nu obično *ju* je tek u bližnjoj okolici naći (Lovačke crtice o vuku, Dom i sviet, 1888., str. 171.).

Međutim, u Kozarčevu će se tekstu potvrditi i *je*, a koje može biti pojašnjeno kao zanaglasni akuzativ, ali i kao slavenski genitiv, jer se veže samo uz niječne glagole pa je u tom položaju, položaju izravnoga objekta u akuzativu/genitivu, neutralizirano:

On ju primi za ruku i ne pusti *je* više. (Proletarci, Vienac, 1888., str. 166.)

Ne mogu da *je* ne poželim (Mira Kodolićeva, Prosvjeta, 1895.).

Da bi se dobio točan odgovor na pitanje radi li se o akuzativu ili genitivu, *je/ju* treba sagledati iz Kozarčeva jezičnoga sustava, a tako gledano *je* može biti smatrano samo genitivom jer Kozarac uvijek upotrebljava zanaglasni akuzativ *ju* osim uz niječne glagole kada je zanaglasnica na mjestu slavenskoga genitiva, a tada će Kozarac upotrijebiti *je* — genitivni oblik. Osim toga, slavenski su genitivi u Kozarčevim tekstovima obični:

On nije osjećao *umora* (Mrtvi kapitali, Vienac, 1889., str. 627.)¹⁸

... ne htjede *svojih gostiju* uznemirivati... (Mrtvi kapitali, str. 514.),

a pokoji akuzativ uz niječne glagole predstavlja izuzetak. Prema tome, smatrati *je* zanaglasnim akuzativom kosilo bi se s Kozarčevim jezičnim sustavom.

Vladimir Anić, uz napomenu da Ante Kovačić upotrebljava obje akuzativne enklitike, i *je* i *ju*, navodi primjere iz Kovačića u kojima je *je*:

»Da ju tiho poljubim, a da *je* ne probudim... Mati ju tvoja voli / prigrljuju *je* poput sestre.«¹⁹

Navedeni se primjeri mogu pojasniti i drukčije, a ne samo kao puko kršenje norme svoga vremena. U primjeru »a da je ne probudim« značenje je akuzativa *ju* i genitiva *je* neutralizirano, zanaglasnica je na mjestu slavenskoga genitiva, pa *je* može

¹⁷ S. Ivšić, Današnji posavski govor, *Rad JAZU*, Zagreb, 1913., str. 159.

¹⁸ U ovom bi se primjeru genitiv *umora* mogao smatrati i nepravilnim sinkretizmom akuzativa i genitiva kada su imenice +neživo u pitanju, a što je i inače odlikom slavonskih govora koji su Kozarčevim naravnim jezičnim okruženjem. Da tomu nije tako i da je Kozarčeva upotreba u skladu s normom, svjedoči pravilan sinkretizam nominativa i akuzativa imenica +neživo, a ako nije riječ o niječnom glagolu: ... *začujem hihot* (Mrtvi kapitali, str. 117.), *Vidili ste jedan takav me teor...* (Proletarci, Vienac, 1888., str. 113.), ... *sanjala isti san* (Tri ljubavi, Prosvjeta, 1894., str. 2.).

¹⁹ V. Anić, *Jezik Ante Kovačića*, Zagreb, 1971., str. 42. I Anić uzima primjere iz izvornih tekstova jer su i Kovačićevi tekstovi u ovostoljetnim izdanjima prilagođavani.

biti pojašnjeno kao genitiv, a ne kao akuzativ. Primjer »prigrljuju je poput sestre« može biti pojašnjen položajnom uvjetovanošću: oblik *ju* doveo do ponavljanja istoga glasovnoga skupa: prigrljuju *ju*.²⁰

Prema navedenom, upotreba je zanaglasnice *ju* u književnim tekstovima 19. stoljeća u skladu s normom koju propisuju slovničari zagrebačke filološke škole, Veber i Mažuranić. Ovako se općenitomu zaključku može i prigovoriti jer je izveden na temelju jezičnih opisa samo nekih od hrvatskih književnika iz 19. stoljeća, ali zaključak podupire i suvremena hrvatska gramatika koja donosi primjere s upotrebom *ju* i u drugih književnika — A. G. Matoša, E. Kumičića, Vj. Novaka, F. Mažuranića.²¹

U 20. stoljeću upotrebu oblika *ju* ograničuje čvrsta maretićevska norma, ali i jezično prilagođeni tekstovi koji tek izvornim svojim jezikom kazuju u prilog *ju*, a u suprot Maretićevu ograničavajućemu propisu. Ne treba zaboraviti ni stav srpskih jezikoznanaca jer su oni desetljećima sužavali prostor hrvatskomu jeziku, a stav je prema slobodnijoj upotrebi zanaglasnice *ju* i tradiciji na koju se oslanja bio upravo prijeziran, a samo zato što je *ju* hrvatska posebnost koje nema u srpskom. »... u Gramatici Brabec—Hraste—Živković kaže se... da je običan oblik *ju*, kao u primerima: daje *ju* tebi, kupuje *ju* od mene... Vrlo je verovatno da su oni to našli i kod nekog pisca, mada za ovo daju samo maločas navedene primere. Ali je u ovome slučaju to nesumnjivo dijalekatska osobina...«²² Kako je uz jezične stavove srpske strane uvijek išla i snaga političkoga argumenta, ali ne i razložna, znanstvena, zanaglasnica je *ju* imala biti protjeranom iz sustava! Da su hrvatski klasici iz 19. stoljeća tijekom ovoga stoljeća bili tiskani u svom izvornom obliku, ograničavajuće norme i ne bi moglo biti, jer ne bi imala nikakva književnojezičnoga uporišta, a ovako je pitanje zanaglasnoga *ju* postavljeno naglavačke — prilagođeni tekst ne daje utemeljenja tvrdnji da je *ju* bliže hrvatskoj tradiciji nego *je*²³; da postoji stvarna uporabna književnojezična razložnost preporuci o položajno neuvjetovanoj i slobodnoj upotrebi oblika *ju*.

SAŽETAK

Sanda Ham, Pedagoški fakultet, Osijek

UDK 801.55:808.62, izvorni znanstveni članak

primljen 24. kolovoza 1996., prihvaćen za tisak 18. rujna 1996.

About the Enclitic (unstressed) Accusative *ju*

In this text, the author discusses the usage of the enclitic (unstressed) accusative form *ju/je* in 19th century literature with respect to the recommendation that a free and positionally unconditioned usage of the form *ju* should be allowed in modern standard Croatian language.

²⁰ Riječ je, naravno, samo o mogućim pojašnjenjima, a na temelju samo dvaju iznesenih primjera koje sam za potrebe ovoga rada preuzela iz Anićeve monografije.

²¹ S. Babić..., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1991., str. 648.

²² M. Stevanović, *Suvremeni srpskohrvatski jezik*, Beograd, 1989., str. 306.

²³ Zbog toga treba pozdraviti još uvijek rijetka izdanja poput onoga A. Šenoa, *Zlatni grad*, Zagreb, 1992., a koja su barem jezikom (ako već ne i pravopisom) vjerna izvornomu Šenoj, pa već na prvoj stranici *Zlatarova zlata* čitamo: »Zubi *ju* nisu boljeli...« (str. 23), »Motreći *ju* kako čući zgurena...« (str. 23).